

Дар'я Кузьміна

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ АДЗІНАК З БЕЛАРУСКАЙ НА ЧЭШСКУЮ МОВУ Ў КАНТЭКСТЕ ТЭОРЫ ПРЭЦЭДЭНТНАСЦІ

Кожная мова, як вядома, з'яўляецца знакавай сістэмай, што адлюстроўвае прыблізна аднолькавыя паняцці, вобразы, з'явы рэчаіснасці. Задача перакладчыка – суаднесці знак (назву, слова) на мове арыгінала (МА) са знакам на мове перакладу (МП). Але некаторыя паняцці не заўсёды перадаюцца ў мове адным словам. Нярэдка для гэтага выкарыстоўваецца слоўны комплекс, што ўяўляе сабой пэўнае, больш ці менш устойлівае лексічнае спалучэнне – *фразеалагічную адзінку* (ФА). Значэнне ФА не з'яўляецца сумай значэнняў яе складнікаў і заснавана на пэўных пазамоўных з'явах. Гэтыя пазамоўныя з'явы не аднолькава зразумелыя для прадстаўнікоў розных этнасаў (носьбітаў розных моў).

Такім чынам, можна казаць аб тым, што ў аснове ФА ляжаць *прэцэдэнтныя феномены* (ПФ) розных узроўняў. Як адзначае В.Красных, прэцэдэнтныя феномены – гэта “феномены, 1) якія добра вядомыя ўсім прадстаўнікам нацыянальна-лінгва-культурнай супольнасці; 2) актуальныя ў кагнітыўным (пазнавальным і эмацыянальным) плане; 3) апелююць да якіх стала ўзнаўляецца ў маўленні прадстаўнікоў пэўнай нацыянальна-лінгва-культурнай супольнасці” [Красных 2002: 58]. Прэцэдэнтныя феномены падзяляюцца на прэцэдэнтныя сітуацыі, прэцэдэнтныя тэксты, прэцэдэнтныя імёны і прэцэдэнтныя выказванні.

Найбольш цікавымі для нас з'яўляюцца прэцэдэнтныя выказванні, бо ў іх склад уваходзяць і ФА. *Прэцэдэнтнае выказванне* (ПВ) – гэта “завершаная і самадастатковая адзінка, якая можа быць ці не быць прэдыкатыванай; складаны знак, сума значэнняў кампанентаў якога не роўная яго сэнсу: апошні заўсёды “шырэйшы” за простую суму значэнняў; у кагнітыўную базу ўваходзіць само ПВ; яно неаднаразова ўзнаўляецца ў маўленні” [Красных 2002: 48]. Акрамя ФА да ПВ можна аднесці цытаты, афарызмы, прымаўкі і інш.

У залежнасці ад “знешняга маштабу” ПФ падзяляюцца на:

1. соцыумна-прэцэдэнтныя – вядомыя ўсім прадстаўнікам пэўнага соцыума (прафесійнага, сацыяльнага, генерацыйнага і інш.);
2. нацыянальна-прэцэдэнтныя – уваходзяць у нацыянальную кагнітыўную базу;
3. універсальна-прэцэдэнтныя – “феномены, што уваходзяць ва “ўніверсальную” кагнітыўную прастору (“ўніверсальную” кагнітыўную базу) і вядомыя любому сярэднему сучаснаму homo sapiens” [Красных 2002: 51].

Такім чынам, калі ФА ўваходзяць у кола ПВ, то і яны могуць быць суаднесеныя ў пэўнай ступені з дадзенымі групамі.

Фразеалагізм з’яўляецца адной са складанейшых адзінак для перакладу. Існуе некалькі класіфікацый спосабаў перакладу ФА. Ідэальнай для перакладчыка сітуацыяй з’яўляецца тая, калі фразеалагізм перакладаецца фразеалагізмам. Але магчымасці дасягнення паўнаwartаснага перакладу ФА залежаць ад суадносінаў паміж адзінкамі МА і МП. У сваёй манаграфіі “Неперакладальнае ў перакладзе” даследчыкі С.Влахаў і С.Флорын прапануюць тры асноўныя віды суадносінаў паміж ФА:

1) Фразеалагізм МА = фразеалагізму МП (г.зн. паўнаwartасны адпаведнік: сэнсавое значэнне + канатацыі). У такім выпадку мы маем справу з *перакладніцкімі эквівалентамі*.

2) Фразеалагізм МА $\approx$ фразеалагізму МП (з некаторымі адхіленнямі ад паўнаwartаснага перакладу). Дадзеныя адзінкі з’яўляюцца *перакладніцкімі аналагамі*.

3) Фразеалагізм МА $\neq$ фразеалагізму МП (нельга знайсці ні эквіваленты, ні аналагі). У гэтай сітуацыі перакладчык звяртаецца да *нефразеалагічных сродкаў*.

Паміж фразеалагічным і нефразеалагічным спосабамі перакладу існуе шмат прамежавых пунктаў, што найбольш дакладна адлюстроўвае праблему перакладу.

I. Фразеалагічны пераклад, як было адзначана вышэй, з’яўляецца найбольш пажаданым і адначасова найбольш складаным.

1. *Фразеалагічныя эквіваленты* з’яўляюцца міжмоўнымі сінонімамі. Як і сінонімы ў межах адной мовы, яны могуць мець розныя ступені блізкасці:

А) *Абсалютныя эквіваленты* не маюць адрозненняў у сэнсавым змесце, стылістычнай афарбоўцы, граматычных паказальніках. Важнай з’яўляецца адсутнасць нацыянальнага каларыту. Гэтую групу ФА можна суаднесці з універсальна-прэцэдэнтнымі выказваннямі, бо гэтыя адзінкі аднолькава зразумелыя для прадстаўнікоў усіх этнасаў і ўваходзяць ва “ўніверсальную” кагнітыўную прастору. Гэта – т.зв. інтэрнацыянальныя фразеалагізмы. У іх аснове – біблійныя (*аддзяліць зерне ад плеў* – *oddělit zrna od plev*, *прадаць некага за трыццаць срэбнікаў* – *zradit někoho za třicet stříbrníků*), антычныя (*яблык разладу* – *jablko sváru/ sporu*) прэцэдэнтныя сітуацыі.

Калі гаворка ідзе пра пераклад у межах адной групы моў (як у нашым выпадку – беларускай і чэшскай), то да абсалютных эквівалентаў можна аднесці і ФА, агульныя для гэтай групы. У гэтым выпадку можна казаць і пра выяўленне яшчэ аднаго пункта ў класіфікацыі ПФ В.Красных – ПФ, характэрныя для пэўных груп этнасаў. Гэтая пазіцыя мусіць змясціцца паміж універсальна-прэцэдэнтнымі і нацыянальна-прэцэдэнтнымі феноменамі.

Прыклад: бел. *бабіна лета*

чэш. *babí léto* англ. *Indian summer*

сл. *babie léto*

babské léto

пол. *babie lato*

рус. *бабье лето*
укр. *бабине літо*

Але! ням. *Altweibersommer* (запозычанне са слав. моў пач.ХІХ ст., няма паралеляў у іншых германскіх мовах) [Мокиенко 1989: 214].

З прыкладу бачна, што дадзеныя славянскія ФА з'яўляюцца паміж сабой абсалютнымі эквівалентамі, а ў адносінах да англійскага фразеалагізма–аналагамі.

Б) *Частковыя эквіваленты* – ФА, што з'яўляюцца абсалютнымі адпаведнікамі, але не ва ўсіх значэннях. Дадзеная з'ява назіраецца пры полісеміі фразеалагізмаў. Гэтыя ФА можна аднесці да соцыумна-прэцэдэнтных феноменаў.

Напрыклад, беларускі выраз *аддаць канцы* мае некалькі значэнняў: 1.разм., прафесіянальнае ў мове маракоў (замест афіцыйнага *аддаць швартовы*) *Адвязваць канаты, трос або ланцуг, калі судна адыходзіць ад прычала*; 2. праст. *паміраць*. У чэшскай мове ў значэнні 1. – адпаведнік *spustit kotvu*, а ў значэнні 2. – *odevzdát konci*.

2. *Фразеалагічныя аналагі* – ФА, якія ў МП маюць у дадзеным кантэксце тое ж значэнне, што і неэквівалентныя ФА ў МА. Сярод іх вылучаюць:

А) Аналагі, што заснаваны на аднолькавых ці блізкіх вобразах (некаторыя даследчыкі называюць іх адноснымі эквівалентамі і ўключаюць у склад эквівалентаў (пункт 1), але гэтыя ФА іншай якасці). Гэтыя аналагі пабудаваныя па аднолькавых фразеасхемах.

Прыклады: *пры цару Гарошу – za času krale Holce*,
ведаць як свае пяць пальцаў – znát jako své boty.

Б) Аналагі, заснаваныя на даволі далёкіх вобразах.

Прыклады: *атрымаць наганяй – vyčistit / vyprat žaludek*
трапіць пад гарачую руку – přijít někomu do rány.

Дадзеныя з'явы (як пункт А, так і пункт Б) назіраюцца пры перакладзе з-за разыходжання, нязначнага ці даволі рэзкага, вобразнасці, што ляжыць у аснове ФА у розных мовах. Ці іншымі словамі, нацыянальна-прэцэдэнтныя феномены маюць розную ступень блізкасці.

II. Нефразеалагічны пераклад мэтазгодны тады, калі мы маем справу з нацыянальна-прэцэдэнтнымі выказваннямі, калі перакладчык мусіць перадаць нацыянальны каларыт.

Напрыклад, *лексічны пераклад* – гэта суаднясенне ФА са словам ці свабодным словазлучэннем.

Прыклад: Стаяць, выскаляюцца, *keniki строяць* па-польску: – Копай, копай, а хто заплаці?/ *Přijdou, civí, vysení zuby a polsky se vysmívají: „Корај, корај, ale kto zapláči?...”*

Можа назірацца і іншая сітуацыя, калі слова ў МА суадносіцца ў МП з фразеалагічнай адзінкай. Напрыклад, такі сказ: У гэтым шматтысячным чалавечым мурашніку палонныя з польскай арміі адчувалі сябе *ветэранамі*.

Zajatci z polské armády se považovali v mnohatisícovém lidském mraveništi za *staré mazáky*. Гэта робіцца перакладчыкам наўмысна, дзеля захавання агульнай ідыяматычнасці тэксту.

Такім чынам, пасля аналізу прыведзенага матэрыялу можна зрабіць наступную выснову. Пераклад ФА залежыць ад “шырыні” прэцэдэнтнага феномена, што ляжыць у яе аснове. Калі ФА з’яўляецца ўніверсальна-прэцэдэнтным выказваннем, то ў перакладзе яна перадаецца абсалютным эквівалентам. Калі ў аснове фразеалагізма (ці аднаго з яго значэнняў) ляжыць соцыумна-прэцэдэнтны феномен, то адпаведнікам яму будзе частковы эквівалент. У тым жа выпадку, калі мы маем справу з нацыянальна-прэцэдэнтным феноменам, пераклад будзе найбольш “аддаленым” і робіцца ён пры дапамозе ці аналагаў, ці нефразеалагічных сродкаў.

Літаратура

1. Влахов С., Флорин С., Непереводимое в переводе. М., 1986. – 415с.
2. Красных В.В., Этнопсихолінгвістыка і лінгвокультуролагія: курс лекцый. – М.: ИТДК «Гнозис», 2002. – 284с.
3. Мокиенко В.М., Славянская фразеология. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1989. – 287с.

К.А. Маласай

ПРЫСЛОЎЕ Ў ПАЭЗІІ Р. БАРАДУЛІНА (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЗБОРНІКА “ЕВАНГЕЛЛЕ АД МАМЫ”)

Звычайна пры аналізе моўных сродкаў пісьменніка ўвага звяртаецца найперш на назоўнікі, прыметнікі, дзеясловы, якія валодаюць багатымі выяўленчымі магчымасцямі ў мастацкім тэксце і значна пераважаюць у колькасным плане. Але адметнасць аўтарскаму моўнаму стылю могуць надаваць і іншыя часціны мовы, напрыклад, прыслоўі.

Стылістычныя функцыі прыслоўяў залежаць ад іх прыналежнасці да таго ці іншага лексіка-граматычнага разрада. Вобразна-выяўленчымі магчымасцямі ў найбольшай ступені надзелены азначальныя прыслоўі, у першую чаргу якасныя, якія значна пераважаюць у колькасным плане, часта набываючы ў мастацкім тэксце экспрэсіўную афарбоўку. У процівагу азначальным роля акалічнасных прыслоўяў не эстэтычная, а інфармацыйная. Яны могуць набываць адметную экспрэсію толькі ў пэўным кантэксце. Прамежкавае становішча ў гэтым плане займаюць якасна-акалічнасныя прыслоўі, якія спалучаюць у сабе рысы двух папярэдніх разрадаў і іх функцыянальныя асаблівасці. Стылістычная роля прыслоўяў у мове мастацкай літаратуры, на думку Голуб І. Б., у тым, што яны “ўдзельнічаюць у прадметна-вобразнай канкрэтызацыі апісанняў у спалучэнні з іншымі часцінамі мовы і пры гэтым не з’яўляюцца галоўным выяўленчым сродкам, а толькі дапаўняюць вобразна-моўную палітру пісьменніка” [4, с. 336].

Такім чынам, спецыфіка функцыянавання прыслоўяў, іх роля, значэнне і месца ў выказванні найбольш выразна выяўляюцца ў мастацкім кантэксце,